

Галичу – 1125!

Дорогі друзі, перед вами гра, присвячена 1125-річчю першої згадки міста Галича. Встановити цю згадку вдалося шляхом зіставлення змісту відомостей «*Діань угорців*» анонімного автора початку XIII ст. та написаної в Києві століттям раніше «*Повісті временних літ*». Внесені до гри запитання торкаються переважно історії самого міста, його розлогої околиці, а також Галицької землі-князівства, що отримала назву від міста та відома із XII ст. Саме місто Галич створило і галичан, якими себе справедливо ідентифікують мешканці сучасних Івано-Франківської, Львівської і Тернопільської областей України.

До підготовки запитань долучилися фахівці Центру медієвістичних студій Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника за підтримки колег із кафедри всесвітньої історії, історії України і методики викладання історії, а також Національного заповідника «*Давній Галич*». Внесені до гри питання відповідають сучасному баченню історії міста і краю, їхньої ролі у славному минулому України, ближчих чи дальших країн Європи назагал. Історія, насправді, – це не театралізована казка, де все подається в героїчних яскравих тонах. Професійне осмислення і розуміння історії часом відмінне й від підручничового офіціозу шкільного курсу. Адже реальна мета історії – допомагати політикам моделювати сьогодення і впевненіше дивитися в майбутнє за результатами правильно зроблених висновків з минулого. Варто визнати – історики і всі представники цеху гуманітаріїв за останні понад 35 років, часом за дуже несприятливих обставин, все ж зробили свою роботу. Слова німецького канцлера Отто фон Бісмарка «Ворог іде туди, де програє вчитель і священник» за теперішніх умов, після 24 лютого 2022 р., мають цілком чіткі географічні обриси.

Тому наша гра створена із дотриманням описаних цілей та обставин, за яких ми над нею працювали. Адже потреба повернення «до свого коріння» спонукала нас за співпраці із видавництвом «*Лілея-НВ*» (Івано-Франківськ) у 2016 р. започаткувати видавничу серію збірника наукових праць «*Галич*», на сторінках якого впродовж останніх років висвітлено немало актуальних питань з історії міста, однак ще більше очікується попереду. Цьогорічна річниця, тим паче за таких тяжких для наших людей і Держави умов, зі ще більшою відповідальністю закликає всіх нас наполегливіше і палкіше продовжувати свою сродну працю, допоки Збройні Сили України забезпечують таку можливість і допоки кожен з нас за потреби не взяв до рук зброї і не став до лав Збройних Сил України.

Для професійного історика в цілому історія є наслідком сукупності благочестивих і грішних вчинків конкретно взятих людей на конкретно локалізованій місцевості в певному часовому відрізку. Від дій сильних світу цього і пересічних мешканців залежить загальна мозаїка історичних

процесів та тло наслідків. Не позбавлена цього й історія Галича і Галицької землі (чи Галичини), її жителів, котрі й досі через понад 850 років продовжують іменуватися «галичанами». До слова, у європейській історії це один із лише кількох випадків, коли місто на піку свого розвитку і величі дало назву громаді, що мешкала не тільки в самому місті, а й на його далекій периферії. Поняття «галичани» вперше фіксується джерелами 1138 року. Воно посеред нас лунає і досі.

Життя людини на галицьких пагорбах не припинялося ніколи від часів, коли тут було закладено перші поселення мисливців на мамонтів і аж дотепер. Археологічно край презентований ледь не всіма поширеними в Центральній Європі археологічними культурами – від Трипільля до слов'янських і неслов'янських спільнот Середньовічної доби. Галицькі схили і яри бачили скіфів і мадярів, вікінгів і половців, скандинавів і монголів.

Однак так званий «золотий час» Галича і Галицької землі – це без перебільшення Середньовіччя. Від знаменитої «Галичиної» могили – свого роду скандинавської імітації безтілесного поховання на Крилосьькому городищі легендарного засновника (чи володаря) міста – до величних церковних чи фортифікаційних комплексів, що височіють на околицях Галича досі. В основу ж відзнаки першої згадки про місто взято, як ми вже сказали, інформацію з двох джерел – посталої на межі XI–XII ст. на київських пагорбах «*Повісті временних літ*» та написаних на початку XIII ст. «*Діянъ угорців*», автор яких невідомий, хоча й мав західноєвропейську тогочасну вищу освіту. «*Повість*» містить нотатку і дату переселення мадярів до Дунайської низовини, коли ті проходили 898 р. мимо Києва. «*Діянн*» ж описують проходження мадярів Галицькою землею, але не містять жодного в цьому випадку датування. Інформація з обох джерел не певна, має відбиток тогочасної пропаганди, але, навіть порівнюючи із першими згадками про інші українські міста, до прикладу, Київ, перша згадка Галича набагато міцніша у своїй основі. Відчуваючи цю міць, мабуть, саме тому за часів СРСР ще 1988 р. Галичу було відмовлено в належному святкуванні дати, на яку він справедливо заслуговував.

Галич, поряд із Києвом, Черніговом, Переяславом, волинським Володимиром, Перемишлем чи Холмом, – один із **найважливіших осередків** українського державотворення, але водночас на перетині історії цілої низки європейських країн і народів. Поряд із Великим Новгородом (підкореним московитами государя Івана III 1471 р.) і теперішнім хорватським Дубровником Галич – третій у середньовічній історії центр із переважаючими ознаками республіканської форми правління при домінуючих навколо відверто монархічних (більш чи менш виражених). Тут, у Галичі, завжди мешкали міцні газди, відомі із джерел як *галицькі бояри*, у вирі історичних подій частково знищені, частково вигнані зі своїх земель, частково понижені в майновому і соціальному статусі. Сліди їхніх

взаємин з елітами сусідніх країн чітко фіксуються в теперішній Польщі, Сербії, Словаччині, Румунії, Угорщині, Хорватії тощо. Ці представники еліт (нерідко різної генези) були воістину патріотами своєї землі, часто неналежно оцінені в історичних дослідженнях і невшановані історичною пам'яттю. Їхні нащадки досі мешкають у Галичі та околицях, переживши за останні понад 250 років маргіналізацію свого статусу, втрату майна, події поділів Речі Посполитої, Наполеонівських війн, революцій XIX – початку XX ст., обидвох світових воєн, українських національно-визвольних змагань, аж нарешті – відновлення 1991 р. незалежності України.

Але водночас за свою понад тисячолітню історію Галич – це неодмінно князівська і королівська столиця кількох династій XII–XIV ст. Столиця держав так званих першої і другої галицьких – Ростиславовичів і Романовичів, представників «племени Володимирового» (що походили від перших київських князів), які нерідко виходили за межі історичної Галицької чи Галицької і Волинської земель, адже сягали нижньої течії Дунаю і Дністра, Поділля, Люблінщини, часом земель за Карпатами тощо. Галич – це короткочасно і столиця окремих династичних відгалужень смоленсько-київських і волинських Мстиславовичів, чернігівських Ольговичів, а також угорських Арпадів, котрі першими принесли на ці пагорби традиції королівського правління. Саме за сприяння вдови загиблого під містечком Завихост у Польщі 19 червня 1205 р. князя Романа Мстиславовича від короля Угорщини Андрія II започатковано юридичну практику титулування себе «королями Галичини і Володимирії». Його другий син Коломан 1215 р. набув від папи Інокентія III права титулу «короля Галичини», а третій син Андрія II Андрій упродовж свого правління в Галичі титулувався «князем Галичини». Титулатуру Арпадів успадкували всі їхні наступники на престолі Угорщини (від династії Анжу і аж до Габсбургів), аж поки спершу на основі права титулу Марія Терезія не приєднала Галицьку землю до своїх володінь за наслідками першого поділу Речі Посполитої 1772 р., а насамкінець – останній угорський король із династії Габсбургів Карл 1918 р. не зрікся всіх титулів, земель і престолу.

Інші королівські традиції краю пов'язані із коронацією у Дорогочині 1253 р. Данила Романовича. Він як король Русі володів землями Галича, що поступово переходили до його нащадків – синів Шварна і Лева, онука Юрія I, правнуків Андрія та Лева II. Однак королівство Русі так і не зуміло пройти до кінця інституалізації через цілу низку причин, де однією із ключових був постійний монгольський тиск. Королівський титул Данила ще можна побачити в кількох його нащадків, а також Казимира III, якому впродовж 1340–1370 рр. (з перервами) вдалося включити частину володінь Романовичів до складу королівства Польщі та вивезти до Кракова їхні коронаційні інсигнії. Однак нащадки Казимира із династії Анжу титулу королів Русі не вживали, а їхні наступники Ягеллони остаточно закріпили за собою право називатися «володарями та спадкоємцями Руської землі».

Так, руська королівська титулатура, яка поширювалася і на землі Галича, від початку XV ст. зникла з офіційного вжитку.

Однак, не слід забувати, що й самі нащадки (як сини, так і доньки) галицьких правителів із «племені Володимирового» також були дуже активними у своїй зовнішній політиці. Упродовж XII–XIV ст. вони посідали престоли Австрії, Болгарії, Угорщини, Чехії, одружувалися і виходили заміж за представників найвищих еліт Східної Римської імперії (себто Візантії), польських земель, Литви, Тевтонського ордену у Пруссії, не кажучи про руські князівські родини. Їхній вплив на іноземні двори – беззаперечний, а багатство, розум і влада – предмет заздрощів і захоплень сусідів. Говорячи про гріховність і благочестивість у галицькій історичній ретроспективі, мусимо визнавати: серед колишніх галицьких князів є як і клятвopорушники (Володимирко Володаревич), так і святі (Михайло Всеволодович), як грішники (бо хто ж без гріха), так і успішні полководці й дипломати (Ярослав Володимиркович «Осмомисл», Данило Романович, Лев Данилович, Ростислав Михайлович), як боягузи, так і воїни (відзначмо, до прикладу, Мстислава Мстиславовича). Трагедією для першої галицької династії Ростиславовичів із другої половини XII ст. стала відсутність порядку у власному сімейному житті, що негативно вплинуло на успадкування престолу. Аналогічно ця ж проблема спіткала засновника роду Романовичів – князя Романа Мстиславовича, чий малолітні сини зі смертю батька постали перед загрозою фізичного знищення та все своє життя за надскладних умов і обставин намагалися зібрати до купи його спадщину.

Галич – це звісно місто із глибоким корінням Христової віри, з якою місцеві мешканці мали змогу познайомитися ще задовго до входження у володіння Київської митрополії (у системі володінь Вселенського патріарха в Константинополі), християнства так званої «київської традиції». Галич – це осідок православного єпископа від середини XII ст. і окремого Галицького митрополита від початку XIV ст. Небагатьох галицьких владик ми знаємо за іменами (Козьма, Ігнатій, Артемій, Нифонт, Петро Ратенський, Гавриїл, Федір і ін.). Саме тут, у церкві Святого Пантелеймона, на початку XIII ст. зберігалася одна з найвеличніших реліквій Страстей Христових – Фрагмент Животворящого Дерева, на якому було розіп'ято Спасителя. Галич – це місто, де функціонувало чимало православних чоловічих і жіночих монастирів (яких немає зараз), вочевидь на чолі із Крилоським кафедральним. Від другої половини XIV ст. Галич – це осідок і католицького владика, місто діяльності католицьких чернечих орденів, зокрема францисканців, домініканців, згодом – місії єзуїтів. До слова, у Галичі нотується діяльність і вигнаних із Західної Європи представників єретичних рухів, тут мешкали громади караїмів, євреїв, що, разом з тим, не створювало перешкод співіснуванню. Саме з благословення православного галицького митрополита Антонія 1387 р. володар Молдавії Петро Мушат

добився висвячення глави Православної церкви Молдови Єремії. Саме із цих пагорбів бере початок історія Церкви Молдавії, звідси беруть витoki й державотворчі процеси Молдавського князівства. Галич – це центр освіти, історіописання (елементи якого фіксуються до XVIII ст.), згодом – осередок книгодрукування.

Галич – це місто на Магдебурзькому праві, самоврядуванні, без якого ми не уявляємо теперішнього функціонування громад. Його елементи видно вже в домонгольські часи XIII ст., а із другої половини XIV ст. це вже доконаний факт. Галич – це резиденція різних з походження (зокрема й місцевих) воєводи, старости і каштеляна у структурі Галицького старства Руського воєводства королівських володінь литовсько-руської династії Ягеллонів, французьких Валуа, трансільванських Баторіїв, шведської родини Ваза, саксонських Веттінів та інших монархів, часом руської чи напівруської (себто – української) генези впродовж XIV–XVIII ст., які дбали (мусили дбати) про розвиток міста, околиць, місцевих громад русинів, поляків, німців, караїмів, євреїв та ін., адже й самі нерідко з походження були русинами, поляками, сілезцями, представниками інших громад. Воїни-галичани – учасники всеможливих битв і кампаній – від трагічної на річці Калка 1223 року із монголами до подій Першої та Другої світових війн. Їх бачили стіни Відня і Вроцлава, Кракова і Москви, Опави і Сандомира. Вихідці із Галича – учасники паломництв і хрестових походів на Близький Схід та проти турок-османів. Галицька короґва особливо відзначилася у битві супроти Тевтонського ордену під Грюнвальдом 1410 р. Галицькі мужі завжди вмiли поводитися зі зброєю. Не бракує галичан і в теперішніх лавах Збройних Сил України, за що їм низький уклін, а загиблим – вічна пам'ять і Царство Небесне.

Галич – це місцеве місто-монополіст на видобуток і торгівлю сіллю, свого роду «біле золото» Середньовіччя. Воно не тільки забезпечувало організм людини мікроелементами, необхідними для належного функціонування, а й дозволяло консервувати органіку – сир, рибу і м'ясо, зберігаючи їх від швидкого псування. Прибутки від солі швидко перетворили пересічних мешканців Галича і Галицької землі, отих міцних газдів, на одних із найбільш заможних, вільних (а відтак – озброєних), спроможних чинити опір чисельнішим і часто сильнішим чужинцям як зі сходу, так і заходу чи півдня, брати участь у зовнішньоторговельних операціях далеко за межами рідного краю, засновувати там свої поселення чи поповнювати ряди мешканців західноєвропейських міст, входити із елітами сусідніх країн у тісні сімейні, родинні зв'язки, ба навіть здобувати вищу освіту в європейських університетах, проникати на двір і робити кар'єру в оточенні сусідніх королів і королев. Легендарними вже стали літописні оповіді про золоті ланцюги на шиях галицьких бояр, про розміри їхніх багатств, двори, вплив на місцевих володарів. Соляні промисли Прикарпаття і Карпат і досі діють, маючи шанс на друге життя після

часткової втрати контролю за покладами солі на сході України. Галич завжди був привабливим для іноземних купців, як і зараз він стає привабливим для туристів. Тут бували мандрівники і торговці арабського світу, половецьких чи татарських володінь у Степу і за Степом, Фландрії (сучасна Бельгія), Литви, країн Балканського півострова, не кажучи про найближчих сусідів за Карпатами та Дністром. Річка Дністер забезпечувала торгівлю із країнами Чорного моря і Середземномор'я, карпатські перевали єднали із великим Угорським королівством, а через нього – із землями Священної Римської імперії.

Галич має свою тисячолітню історію, яка потребує нового дослідницького подиху. До слова, це єдиний міський центр, котрий має свій спеціалізований збірник наукових праць наразі у двох серіях із можливістю розширення на третю чи й четверту. Ні Київ, ні Чернігів, ні Переяслав такого не мають. Однак, все одно пам'ятки, що перебувають під охороною Держави, ніколи не заговорять до пересічного любителя історії, якщо їх систематично належно не досліджуватимуть. Писемні джерела, які сотні років зберігаються в архівах України і світу (Ватикану, Греції, Литви, Німеччини, Польщі, Румунії, Словаччини, Франції, Угорщини, Швеції) ніколи самі себе не опублікують, не потраплять у широкий вжиток, не промовлять до Читача.

Галич, який упродовж XIV–XVIII ст. оселявся в силу різних складних причин і обставин, втративши столичне значення – з іншого боку краще відкрив себе для археологічних студій, починаючи ще з XIX ст. Тут працювали знамениті українські та іноземні археологи, які крок за кроком відкривали світові незнані сторінки «підземного Галича», досліджували тексти зі стін уцілілих храмів, дбали про консервацію, збереження віднайденого для наступних поколінь, ініціювали відкриття музеїв, проведення виставок, публікацію спеціалізованих видань. Галицька спадщина виявилася дійсно розпорошеною країнами Європи, а живі нащадки колись славного міста потребують зараз повернення «до джерел».

Актуальна гра ставить за мету у цікавий, розважальний спосіб занурити учасника у славне історичне минуле нашого краю, щоб кожен, хто гратиме, належно усвідомив та сам для себе дав відповідь на питання – за що воюють Збройні Сили України? У тому числі – за нашу історичну пам'ять, за нашу ідентичність, за право на самобутність, соборність і незалежність, величним символом яких є Галич.

*Мирослав Волощук
Центр медієвістичних студій
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)*